

ÖZEL EĞİTİM OKULLARINDA PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK HİZMETLERİNİN İNCELENMESİ: PSİKOLOJİK DANIŞMANLAR ÖRNEĞİ*

INVESTIGATION OF PSYCHOLOGICAL COUNSELING AND GUIDANCE SERVICES IN SPECIAL EDUCATION SCHOOLS: AN EXAMPLE OF PSYCHOLOGICAL COUNSELORS

Esin KARATAŞ¹, Oktay TAYMAZ SARI²

ÖZ: Özel gereksinimli öğrencilerin eğitiminde psikolojik danışma ve rehberlik (PDR) hizmetlerinin önemli bir yeri vardır. Bu hizmetlerin sunulmasında büyük bir role sahip olan psikolojik danışmanların görüşleri hizmetlerin niteliğini ortaya koymada belirleyicidir. Alanyazın incelendiğinde ülkemizde bu alana dönük yeterli sayıda çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada özel eğitim okullarında (ÖEO) görev yapan psikolojik danışmanların hizmetlerin işleyişine ilişkin görüş ve önerilerini almak amaçlanmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu tekniği kullanılarak belirlenen 15 psikolojik danışmandan oluşmaktadır. Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmış ve elde edilen verilerin değerlendirilmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizi sonucunda psikolojik danışmanların okul yönetimine, öğretmenlere, öğrencilere, ailelere, denetime, PDR hizmetlerine ilişkin görüşleri ve önerileri altı başlık altında toplanmıştır. Katılımcıların çoğu okul yönetimi ve öğretmenlerle pek çok konuda iletişim, iş birliği içinde olduklarını ancak aile katılımının eksik olduğu ve onlarla iletişimi sürdürmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerle ilgili olarak davranış problemi, akran zorbalığı ve işaret dilinin kullanılmasından kaynaklı sınırlılıklar yaşadığını buna rağmen özel eğitim okulunda çalışmaktan memnun olduklarına ilişkin görüş belirtmişlerdir. Araştırma bulgularına göre PDR hizmetlerinin iyileştirilmesi için müfettişlere, yöneticilere, öğretmenlere ve psikolojik danışmanlara özel eğitimde PDR hizmetleri ve özel eğitim konularında eğitimler verilmesi önerilebilir.

Anahtar sözcükler: psikolojik danışman, özel eğitim, psikolojik danışma ve rehberlik

ABSTRACT: Psychological counseling and guidance (PCG) services have an important place in the education of students with special needs. The opinions of psychological counselors, who have a major role in the provision of these services, are significant in revealing the quality of the services. When the literature is examined, it is noticed that there are not enough studies in this field in our country. In this study, it was aimed to obtain the opinions and suggestions of psychological counselors working in special education schools (SES) regarding the functioning of the services. In this study, phenomenological design, one of the qualitative research methods, was used. The study group of the research consists of 15 psychological counselors determined by using snowball technique, one of the purposeful sampling methods. The data of the study were collected through semi-structured interview technique and descriptive analysis method was used to evaluate the data obtained. As a result of the analysis of the data, the counselors' opinions and suggestions regarding school administration, teachers, students, families, supervision, and counseling services were grouped under six headings. Most of the participants stated that they were in contact and cooperation with the school administration and teachers on many issues, but family participation was lacking and that they tried to maintain communication with families. The participants stated that they had limitations due to behavioral problems, peer bullying and the use of sign language, but they were satisfied with working in a special education school. According to the findings of the research, it can be suggested that inspectors, administrators, teachers and psychological counselors should be trained on PCG services in special education and special education issues in order to improve PCG services.

Keywords: psychological counselor, special education, psychological counseling and guidance

Bu makaleye atf vermek için:

Karataş, E. & Taymaz Sarı, O. (2024). Özel eğitim okullarında psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin incelenmesi: psikolojik danışmanlar örneği, *Trakya Eğitim Dergisi*, 14(2), 761,784

Cite this article as:

Karataş, E. & Taymaz Sarı, O. (2024). Investigation of psychological counseling and guidance services in special education schools: an example of psychological counselors. *Trakya Journal of Education*, 14(2), 761,784

*Bu çalışma Esin KARATAŞ'ın, Doç. Dr. Oktay TAYMAZ SARI danışmanlığındaki yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Uzm. Öğrt. Esin KARATAŞ, MEB, İstanbul/Türkiye, e-mail: esinkaratas@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4909-9510

² Doç. Dr. Oktay TAYMAZ SARI, Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye, e-mail: oktaytaymaz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7350-0909

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Education in the contemporary sense is the process of developing the individual's physical, cognitive, social and emotional competencies in the most appropriate way for themselves and the society of which they are members (Yeşilyaprak, 2002). This purpose of education is also valid for special education and it is of great importance for individuals with special needs to receive an education that develops their strengths and to ensure that they acquire a profession suitable for their characteristics in order to realize their essence (Kuzgun, 2019).

In the Guidance and Psychological Counseling Services Regulation, psychological counselors are assigned as the personnel responsible for providing counseling and psychological counseling services in schools and for the implementation and coordination of the school guidance and psychological counseling program (MoNE, 2020). Psychological counseling services have an important role in special education. It is a service that starts with the recognition and diagnosis of an individual's special needs and their presence at school, and includes the individual and their family. Today, psychological counselors working in schools cooperate with teachers, parents, administrators and other experts in the preparation of a program that includes all students (Schmidt, 2017). Therefore, the success of counseling services depends on all team members fulfilling their roles and responsibilities fully and accurately by working in a team approach. In this regard, especially school administration and teachers have important responsibilities. In some studies (Akin, 2007; Bek & Şen, 2017; Camadan & Sezgin, 2012; Gündüz, İnandı, & Tunç, 2014; Özabacı, Sakarya, & Doğan, 2008), it was observed that school staff had positive attitudes towards psychological counselors in the execution of counseling services, had information about their work and responsibilities, supported their work, and believed in the importance, impact and necessity of their work. Family education has a very important place in the success of counseling services provided to students. In the studies on the subject (Güvenç, 2001; Korucu, 2005), it was concluded that although family participation is of great importance in special education, this situation is not at the desired level and the institutions do not provide sufficient training to families and the activities are insufficient.

The field of psychological counseling, which is offered as an assistance service in different areas according to need, consists of specialization areas such as career psychological counseling, family psychological counseling, mental health psychological counseling, school psychological counseling, and rehabilitation psychological counseling (Yavuzer, 2020). For rehabilitation counseling, it is necessary to have information about the characteristics of individuals with special needs and special education (Sarı, 2016), and the necessary steps have not yet been taken in our country to train experts trained in this field (Kaya & Sarı, 2018). For these reasons, it is thought that it is significant to contribute to the development of this field by bringing the needs of rehabilitation psychological counseling and solutions to meet these needs in line with the opinions of psychological counselors working with individuals with special needs in special education schools within the scope of rehabilitation psychological counseling.

In this context, it is seen that there are limited studies on the research problem and considering the importance of counseling services to be provided to individuals with special needs, it is thought that studies that examine the views of counselors in official special education schools in detail and try to analyze the current situation from different perspectives are necessary. It is also thought that the opinions of psychological counselors about their professional knowledge, administrators, teachers, students, families, supervision, counseling services and counseling services and their suggestions for solutions, if any, will be a source of data for researchers and practitioners and will contribute to the field. In this context, answers to the following questions were sought:

- a) What are the opinions and suggestions of psychological counselors working in the SES regarding school administration, teachers, students, and families?
- b) What are the opinions and suggestions of psychological counselors working in the SES regarding counseling services and supervision?

Method

This study was conducted using qualitative method to determine the opinions and suggestions of psychological counselors regarding the counseling and guidance services carried out in special education schools. In this research, it was aimed to describe the views of psychological counselors on psychological counseling and guidance services carried out in special education schools in depth by using a phenomenological design. The participants in the study were reached by snowball sampling, which is one of the purposeful sampling methods. The study group of this research consists of 15 psychological counselors working in official special education schools affiliated to the Ministry of National Education (MONE) in Istanbul in the 2020-2021 academic year. In this study, the interview method was chosen to collect the data of the research. The interview technique used was determined as semi-structured interview technique. In the interview, the demographic information form developed to determine the personal and educational information of the participants and the interview form containing the interview questions were used. The data were analyzed through descriptive analysis.

Findings, Discussion and Conclusion

In this study, it was aimed to examine the opinions and suggestions of psychological counselors working in special education schools regarding counseling services. In this study, psychological counselors reported that they work in cooperation with the school administration and that the school administration supports them. When the problems encountered are examined in general, it can be stated that counseling services are not sufficiently recognized by school administrators and their duties and responsibilities are not well known. Regarding the other prominent problems expressed by the counselors working actively in the field it was determined that school administrators lack knowledge about special education and the difficulty of working with administrators who do not have special education experience, as well as the lack of specialization in the field of special education make things challenging. The majority of the participants stated that they are in constant communication and cooperation with teachers. Participants stated that teachers lacked knowledge about counseling services. It is seen that psychological counselors are generally satisfied with working with special education students and evaluate their relationships with students positively. Participants stated that they encountered problems such as behavioral problems, peer bullying, difficulties in explaining abstract subjects such as theory of mind and the like to hearing impaired students, lack of theory of mind, lack of empathy and lack of social communication. In the study, most of the participants stated that they try to reach out to disinterested parents and maintain communication.

To the best knowledge of the researcher there is no study in the literature on the evaluation of the school guidance program in special education schools. Most of the participants stated that MONE adapts the plan according to the characteristics of the school. Some of the participants stated that MONE plans special education schools by evaluating them the same as other schools and that MONE does not prepare special programs for practice schools. Some of the participants stated that there are no resources for guidance and planning in special education. Again, some of the participants emphasized that there is no guidance activities book prepared for students with special needs. Some of the participants stated that there were inadequacies in the employment of individuals with special needs who graduated from the school, and that there was no employment available for the moderate or severely effected individuals on the spectrum. Regarding the supervision of counseling and guidance services, it was found that the inspectors did not know about special education and guidance, that counseling and guidance activities were evaluated quantitatively rather than qualitatively, and that it was challenging to conduct inspection on paperwork. Psychological counselors suggested that inspectors and school principals should have sufficient knowledge about special education and guidance.

When the findings obtained in this study are evaluated as a whole, it can be suggested that in-service trainings on special education and counseling services should be provided to administrators, teachers and inspectors serving in special education schools. Due to the emphasis on the insufficiency of resources related to guidance activities in special education schools, developing a book of guidance activities for special education schools can be suggested. It may be recommended that psychological counselors be trained on social skills programs to support the theory of mind skills of individuals with special needs.

GİRİŞ

Toplumların geçirdiği bilimsel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak eğitim kelimesi çeşitli açılardan değerlendirilerek farklı şekillerde tanımlanmıştır. Zaman içerisinde pek çok tanımı yapılmış olan eğitimin tanımlarından birine göre ise eğitim; bireyin fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal yeterliliklerinin, kendi ve toplum için en doğru biçimde gelişmesi sürecidir (Yeşilyaprak, 2002). Bu bağlamda özel eğitim ile genel eğitim sistemi; zaman sıralaması, kullanılan metotlar ve teknikler, materyallerin özgüllüğü ve eğitim ihtiyaçları açısından birbirinden farklı olmalarına rağmen, birbirleriyle etkileşim içinde olan bir bütündür ve genel eğitim sistemi içinde kaydedilen her gelişmenin, aynı zamanda özel eğitim hizmetlerinin etkinliğini artıracakı söylenebilir (Orhan ve Genç, 2015). Özel eğitim, genel popülasyondan farklı özel ihtiyaçlara sahip olan çocuklara yönelik özel bir eğitim yaklaşımını temsil etmektedir. Bu eğitim, çocukların sahip oldukları bireysel özellikleri göz önüne alarak, kapasitelerini en üst düzeye çıkarmayı hedeflerken, bireyin engellilik durumunu bir kısıtlama olmaktan çıkararak, kendisini bağımsız ve üretken bir birey olarak hissetmesini sağlamayı amaçlamaktadır (Ataman, 2003).

Eğitimin amacı özel eğitim için de geçerlidir ve özel gereksinimli bireylerin eğitim görmeleri ve bir meslek edinmelerini sağlamak büyük önem taşımaktadır (Kuzgun, 2019). Türkiye’de 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (1997) ve Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2006) ile özel gereksinimli bireylerin eğitsel değerlendirilme, erken yaştan itibaren yetenek ve ihtiyaçları doğrultusunda özel eğitim hizmetlerinden yararlanma, eğitim programlarının bireyselleştirilmesi ve en az kısıtlayıcı ortamda eğitim alma hakları güvence altına alınmıştır (Ökcün-Akçamuş, 2020). Özel gereksinimli bireyler için konulan tıbbi tanının ardından eğitsel değerlendirme ve tanı süreci başlatılmaktadır. Eğitsel değerlendirme ve tanı sürecinde amaç bireyin uygun eğitim ve öğretim ortamına yerleştirilerek birey ve ailesi için uygun olan özel eğitim hizmetlerinin kararlaştırılmasıdır (Güleç Aslan, 2020). RAM’da gerçekleştirilen eğitsel değerlendirme ve tanılama süreci sonucunda özel eğitim hizmetlerinden yararlanması kararlaştırılan birey uygun eğitim ortamı ve özel eğitim hizmetine yönlendirilir (MEB, 2018). Özel gereksinimli bireyler ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla en fazla sınırlayıcıdan en az sınırlayıcı ortama uzanan çeşitli eğitim ortamlarına yerleştirilmektedirler (Sucuoğlu, 2017). Ülkemizde özel gereksinimli bireylerin eğitim ortamları a) kaynaştırma sınıfı (genel eğitim sınıfı) b) destek eğitim odası c) özel eğitim sınıfı d) gündüzlü/yatılı özel eğitim okulu e) özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi ve f) ev/hastanedir (Aksoy, 2019).

Eğitimin amacına ulaşabilmesi için okullarda öğretim ve yönetim hizmetlerine öğrenci kişilik hizmetleri de eklenmiştir. Bu hizmetlerin amacı öğrencilerin her alanda gelişebilmesi için gerekli olan eğitim ortamını sunmaktır. Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) hizmetleri de öğrenci kişilik hizmetlerinin kapsamında yer almaktadır (Bakırcıoğlu, 2012). Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği’nde (RPDHY) okullarda PDR hizmetleri için psikolojik danışmanlar görevlendirilmiştir (MEB, 2020). Psikolojik danışmanlar programının hazırlanmasında öğretmenler, ebeveynler, yöneticiler ve diğer uzmanlarla iş birliği yapmaktadır (Schmidt, 2017). PDR hizmetlerinin başarıya ulaşması tüm ekip üyelerinin rol ve sorumluluklarını tam ve doğru olarak yerine getirmesine bağlıdır. RPDHY (2020)’de okul PDR servislerinde görevli olan psikolojik danışmanların; gelişimsel ve önleyici hizmetler, iyileştirici hizmetler ve destek hizmet kapsamında birçok görevi vardır. Bu bağlamda her bireyin bedensel, zihinsel, sosyal, duygusal gelişimine destek olacak ve kapasitesini geliştirecek çalışmalar yapmak esastır. Dolayısıyla PDR hizmetleri bireysel farklılıkları dikkate alarak bireyleri bir bütün olarak destekler.

Özel eğitimde PDR hizmetleri bireyin okulda bulunmasıyla birlikte başlayan, özel gereksiniminin fark edilip tanındığı, bireyi ve ailesini içine alan bir hizmettir. Özel gereksinimli bireylere sunulacak PDR hizmetlerinin önemi ve ağırlığı artmaktadır (Cimsir ve Hunt, 2018). Özel gereksinimli bireylere sunulan PDR hizmetleri bazı durumlarda özel gereksinimli bireylerin özellikleri ve ihtiyaçları konusunda derinlemesine bir bilgi ve uzmanlaşmayı gerektirmektedir (Özgüven, 2014). Özel eğitimde PDR hizmetleri kapsamında; öğrencinin kendini tanıması, kabul etmesi, çevreye uyum sağlaması, öğretmenlerin ve ailelerin bilgilendirilmesi, öğrencinin özelliklerine göre fiziki ortamda düzenlemelerin yapılması, gelişim takibi, bireyselleştirilmiş eğitim programlarının hazırlanması, özel gereksinimli bireyler hakkında toplumun bilinçlendirilmesi, işe ve mesleğe yönlendirme gibi çalışmalar yapılmaktadır (Nichter ve Edmonson, 2005; Schmidt, 2008; Yukay Yüksel, 2019).

Eğitim kurumlarındaki PDR hizmetlerinin etkili ve verimli olmasında psikolojik danışmanların özellikleri ve sayısının etkili olmasının yanı sıra kurumdaki diğer paydaşların da iş birliği içerisinde çalışması büyük önem taşımaktadır. Bu konuda özellikle okul yönetimine, öğretmenlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda okul personelinin PDR hizmetlerinin yürütülmesinde psikolojik danışmanlara yönelik olumlu tutumlara sahip olduğu, yaptıkları işler ve sorumluluklar hakkında bilgi sahibi oldukları, çalışmalara destek oldukları, çalışmaların önemine, etkisine ve gerekliliğine inandıkları görülmüştür (Akın, 2007; Bek ve Şen, 2018; Camadan ve Sezgin, 2012; Gündüz, İnandı ve Tunç, 2014; Özabacı, Sakarya ve Doğan, 2008). Bazı çalışmalarda ise yönetici ve öğretmenlerin PDR hizmetleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları, psikolojik danışmanlardan alan dışı görevler bekledikleri, hizmetlerinin yürütülmesinde olumsuz tutumlara sahip oldukları, çalışmalara karşı isteksiz oldukları, iş birliği yapmadıkları ve psikolojik danışmanların görev tanımının net olmadığı görülmüştür (Parmaksız ve Gök, 2018; Sargın ve Hamurcu, 2010; Tagay ve Çakar, 2017). Aileler bağlamında değerlendirildiğinde ise öğrencilere sunulan PDR hizmetlerinin başarıya ulaşmasında aile eğitimlerinin çok önemli olduğu bilinmektedir. Konuya ilişkin yapılan çalışmalarda özel eğitimde aile katılımı büyük bir önem taşımasına rağmen bu durumun istenen seviyede olmadığı ve kurumların ailelere yeterli düzeyde eğitimler vermedikleri sonucuna ulaşılmıştır (Güvenç, 2001; Korucu, 2005). Ayrıca Sütçü (2007) ailelerin özel eğitime uygulamalarına yeterince katılmadığını tespit etmiştir. Şahin ve Kalburan (2009)'a göre, verilen eğitim programları ile anne-babaların kendilerine güven kazandıkları, streslerinin azaldığı ve çocukları ile olan iletişimlerini geliştirdikleri görülmüştür.

Kurumlarda yürütülen çalışmalarla personelin kurumun hedefleri doğrultusunda faaliyetlerde bulunup bulunmadığı ve kurumun planlanan hedeflere ulaşip ulaşmadığı belirlenmeye çalışılmaktadır (Erdem, 2019). Güven (2009) MEB müfettişleriyle yaptığı araştırmasında, psikolojik danışmanların mesleklerine ilişkin olumlu görüşlere sahip olduğu fakat yönetim ve öğretmenlerle yeterince iyi ilişkiler kurmadığı, kendilerinden görevleri haricinde işler beklendiği, okul yönetimince rehberlik hizmetlerine yeterli önemin verilmediği gibi sonuçlara ulaşmıştır. Ayrıca PDR servisinin rehberlik alan mezunu müfettişler tarafından denetlenemediği, denetimlerdeki rehberliğinin ayağının yetersiz olduğu görülmüştür (Kaya ve Kaya, 2017; Makal Güner, 2013). Psikolojik danışmanlık alanı; kariyer, aile, ruh sağlığı, okul ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı gibi uzmanlık alanlarından oluşmaktadır (Yavuzer, 2020). Rehabilitasyon alanında psikolojik danışmanlar, özel gereksinimli bireylerle çalışarak bireylerin problemlerle baş etmeleri ve sahip oldukları kişisel ve çevresel fırsatları kullanarak kişisel, mesleki, sosyal uyumunu sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca bireylerin sınırlılıkları ve problemlerle baş etme becerileri de dikkate alınarak birey her yönüyle anlaşılmalı çalışılmaktadır (Chou vd., 2013). Etkililiği bilimsel araştırmalarla kanıtlanmış profesyonel bir alan olan rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının ülkemizde yeterli düzeyde tanınmadığı görülmektedir (Çimşir, 2019; Duru, Sinan, Söner ve Gültekin, 2020; Kaya ve Sarı, 2018). Ülkemizde bu alanda eğitim görmüş uzmanların yetiştirilmesi konusunda henüz gerekli adımlar atılmamıştır (Kaya ve Sarı, 2018). Türkiye'de bu alanda eğitim almış psikolojik danışmanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktadan hareketle engel türüne göre geniş bir yelpazede yer alan özel eğitim okullarında sağlanan eğitimin nitelikli olması ve bu konuda yapılacak çalışmalar ayrıca önemli sayılmalıdır. Bu sebeple özel eğitim okullarında özel gereksinimli bireylerle çalışan psikolojik danışmanların görüşleri doğrultusunda rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik çözüm önerileri getirilerek bu alanın gelişmesine katkı sağlamanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Eğitim-öğretimdeki uygulamalarla yakından bağlantılı olan öğretmenlerin mesleki sorunlarının belirlenmesi önemlidir. Bu bağlamda özellikle araştırma problemine yönelik yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Özel gereksinimli bireylere sunulacak PDR hizmetlerinin önemi göz önüne alındığında özel eğitim okullarında görev yapan psikolojik danışmanların eğitim-öğretim sürecinde karşılaştıkları durumları detaylı şekilde inceleyen ve mevcut durumu farklı açılardan çözümlenmeye çalışan araştırmaların gerekli olduğu düşünülmektedir. Psikolojik danışmanların mesleki bilgilerine, yöneticilere, öğretmenlere, öğrencilere, ailelere, denetime, PDR servisine ve PDR hizmetlerine ilişkin görüşleri ve varsa çözüm önerilerinin araştırmacılar ve uygulayıcılar için bir veri kaynağı olacağı ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenlerle bu araştırmanın amacı, özel eğitim okullarında yürütülen PDR hizmetlerine ilişkin psikolojik danışmanların görüş ve önerilerinin belirlenmesidir. Bu kapsamda aşağıda verilen sorulara yanıtlar aranmıştır.

- a) ÖEO'da çalışan psikolojik danışmanların okul yönetimine, öğretmenlere, öğrencilere, ailelere ilişkin görüşleri ve önerileri nelerdir?

- b) ÖEO’da çalışan psikolojik danışmanların PDR hizmetlerine ve denetime ilişkin görüşleri ve önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılarak psikolojik danışmanların ÖEO’da yürütülen psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ilişkin görüşlerinin derinlemesine betimlenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma olguları, durumları ve süreçleri anlamak açıklamak ve betimlemek amacıyla kullanılan bir araştırma yaklaşımıdır ve bağlamsal faktörleri değerlendirerek bir konu üzerinde derinlemesine bilgi elde etmek için kullanılır (Creswell, 2021). Olgubilim, incelenen konunun anlamına odaklanarak ilgili bireylerin deneyimlerini derinlemesine açıklamaya çalışan bir yaklaşımı ifade etmektedir. Olgu bilim çalışmalarında genellikle bir olguya ilişkin bireysel algıların ortaya çıkarılması ve yorumlanması amaçlandığı için olgularla durumlar, tecrübeler, algılar, eğilimler ve kavramlar olarak karşılaşılabılıriz (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Çalışma Grubu

Araştırmada yer alan katılımcılara amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan kartopu örnekleme ile ulaşılmıştır. Bu yöntem araştırma konusuna zengin bilgi kaynağı sağlayabilecek birey ve durumların tespit edilmesinde etkili olmakta ve katılımcıların önerileri ile diğer katılımcılara ulaşılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim öğretim yılında İstanbul ilinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı’na (MEB) bağlı resmi ÖEO’da çalışan psikolojik danışmanlar oluşturmaktadır. Katılımcıların seçiminde en az bir yıldır özel eğitim okulunda çalışmış olması ölçütü ile ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yönteminin temelinde daha evvel belirlenen bazı ölçütleri sağlayan durumların çalışılması yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). 15 psikolojik danışmana ulaşılmış ve görüşleri alınmıştır. Katılımcılara görüşme sırasına uygun olarak K1, K2, K3 şeklinde kod isimler verilmiştir ve demografik bilgileri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.

Katılımcıların demografik bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim durumu	Mezun olunan bölüm	Hizmet süresi	Özel eğitimde çalışma süresi
K1	Erkek	30	Yüksek lisans	Pdr	8	6
K2	Kadın	29	Lisans	Psikoloji	4	3
K3	Kadın	41	Yüksek lisans	Psikoloji	18	2
K4	Kadın	43	Lisans	Pdr	20	20
K5	Kadın	50	Lisans	Psikoloji	16	5
K6	Erkek	31	Lisans	Pdr	11	11
K7	Kadın	41	Lisans	Pdr	20	6
K8	Erkek	29	Lisans	Pdr	6	3
K9	Kadın	38	Yüksek lisans	Pdr	14	8
K10	Kadın	30	Lisans	Psikoloji	6	3
K11	Kadın	31	Lisans	Pdr	8	4
K12	Erkek	34	Lisans	Pdr	10	4
K13	Kadın	52	Lisans	Pdr	22	4
K14	Erkek	48	Lisans	Psikoloji	22	4
K15	Kadın	28	Lisans	Pdr	6	5

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Bu teknik; psikolojik danışmanların ÖEO'daki PDR hizmetlerine ilişkin görüşlerini, önerilerini belirleyebilmek, derinlemesine bilgi edinebilmek için ek sorulara ve açıklamalara imkan sağlayacak bir yapıya ihtiyaç hissedilmesi nedeniyle tercih edilmiştir. Ayrıca sorulara cevap verilme oranının artırılmak istenmesi ve yanlış anlamaları önlemek amacıyla veri toplama süreci yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmede katılımcıların kişisel ve eğitim bilgilerini belirlemek amacıyla geliştirilen Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Görüşme Formu ise kapsamlı bir alanyazın taramasından sonra hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılacak olan sorular için ikisi PDR, biri özel eğitim alan uzmanı olan üç akademisyenin görüşüne başvurulmuştur. Geliştirilen Görüşme Formu ile ÖEO'da psikolojik danışman olarak görev yapan bir katılımcı ile pilot görüşme gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Katılımcılar araştırmaya gönüllülük ilkesine dayalı olarak ve onayları alınarak katılmıştır. Görüşmeler 23.11.2020 ve 14.12.2020 tarihleri arasında katılımcıların belirledikleri gün ve saatlerde kendi çalıştıkları okulların PDR servislerinde yapılmış ve veriler toplanmıştır. Görüşmeler 32 ile 66 dakika arasında sürmüştür. Elde edilen veriler betimsel analiz yoluyla analiz edilmiştir. Bu bağlamda iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak iki ayrı kod listesi oluşturulmuş, aralarında anlamlı ilişki bulunan kodlar bir araya getirilerek gruplandırılmış ve gruplandırılmış kodlar konuya bağlı olarak adlandırılarak temalar oluşturulmuştur. Oluşturulan bu kod ve temalar üzerinde gerekli düzenlemeler yapılarak uzlaşma sağlanmıştır. Araştırma verilerinin güvenilirliğini belirleyebilmek amacıyla değerlendiriciler arası güvenilirlik belirleme uygulaması yapılmıştır. Beş katılımcının tüm sorulara verdikleri yanıtlar için görüş birliği ve görüş ayrılığı sayılmış daha sonra Görüş birliği / (Görüş birliği + Görüş ayrılığı) *100 formülü kullanılarak güvenilirlik yüzdeleri hesaplanmıştır (Cooper, Heron ve Heward, 1987). Değerlendiriciler arası güvenilirlik verileri her bir soru için %82 ile %100 arasında değişen oranlardadır. Değerlendiriciler arası güvenilirlik ortalaması ise %93,1 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmanın Etik İzinleri

Yapılan bu çalışmada araştırma etiği ilkeleri gözetilmiş olup gerekli etik kurul izinleri alınmıştır. Etik kurul izni kapsamında; Marmara Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulu, 04.11.2020, 2020-8-12 sayılı belge alınmıştır.

BULGULAR

Katılımcıların yanıtlarına göre bulgular altı tema altında gruplandırılmıştır. Her temaya ilişkin alt temalar ve kodlar sırasıyla sunulmuştur. Bazı katılımcı görüşleri tablolar altında verilmiştir.

Psikolojik Danışmanların Okul Yönetimine İlişkin Görüşleri

Psikolojik danışmanların okul yönetimine ilişkin görüşleri teması altında, (1) psikolojik danışmanların okul yönetimine ilişkin olumlu görüşleri, (2) psikolojik danışmanların okul yönetimine ilişkin olumsuz görüşleri, (3) okul yönetimi ile iş birliği sırasında karşılaşılan sorunlar, (4) okul yönetimi ve PDR servisi iş birliği için öneriler alt temaları ortaya çıkmıştır.

Psikolojik danışmanların okul yönetimine ilişkin olumlu görüşleri alt temasına ilişkin katılımcıların görüşleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.

Psikolojik danışmanların okul yönetimine ilişkin olumlu görüşleri

Kod	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
Okul yönetimi ile iş birliği içinde çalışma	34	61
Okul yönetiminin PDR servisi ile ilgili işlere saygı duyması	15	25
Okul yönetiminin rehberliğe bakış açısına göre ilişkinin değişmesi	8	14
Görüşler Toplamı	57	100

Tablo 2 incelendiğinde okul yönetimi ile iş birliği içinde çalışma kodunun öne çıktığı görülmektedir. (K1) ve (K6)'nın görüşleri şöyledir.

“İyi, çok iyi hatta diyebilirim. Dediğim gibi bizim okul yönetimimiz mesela müdür başyardımcımız özel eğitim kökenli olduğu için ve müdürümüz bu konuda çok destekleyici olduğu için hiçbir çalışmamızı geri çevirmiyorlar ve kendi adıma çoğu hocamızda aynı fikirdedir güzel bir ilişkimiz var. İş birliği içerisinde çalışıyoruz.” (K1)

“Bu anlamda rehberliğe çok önem veriyorlar. Asla hiçbir zaman hani siz kenarda durun karışmayın gibi şeyler söylemiyorlar aksine bizim yaptığımız işleri onlar destekliyor.” (K6)

İkinci alt temada katılımcıların okul yönetimine ilişkin olumsuz görüşlerine ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3.

Psikolojik danışmanların okul yönetimine ilişkin olumsuz görüşleri

Kod	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
Okul yönetiminin PDR servisine gerekli önemi vermemesi	11	44
İşlerin okul yönetiminin inisiyatifine kalması	8	32
Yöneticilerin PDR hizmetleri hakkında bilgi sahibi olmaması	5	20
PDR hizmetlerini evrak işi olarak görme	1	4
Görüşler Toplamı	25	100

Tablo 3 incelendiğinde yöneticilerin PDR servisine gerekli önemi vermemesi ve işlerin okul yönetiminin inisiyatifine kalması kodlarının öne çıktığı görülmektedir. (K2) ve (K10) un görüşleri şöyledir:

“Tabii yani doğrudan bizim yerimiz belli değil aslında yani rehberlik servisi bir okulda ne iş yapar ne işi yapmalı ya da hangi görevi üstlenmeli hangi görevi üstlenmemeli.” (K10)

“Mesela ben çocukları İstanbul Modern Müzesi'nde bir atölyeye götürmek istiyorum gerek yok hocam nereye götürüyorsunuz çocuklar okulda kalsın falan. Aslında biz çocukların sosyal aktivitelerle ilgili çalışmalar yapmak istiyorduk. Ama müdür bey ısrarla gerek yok, okulda kalın, hep bir yerlere gidiyorsunuz gibi bakıyordu.” (K2)

Üçüncü alt temada katılımcıların okul yönetimi ile iş birliği sırasında karşılaşılan sorunlara ilişkin görüşlerine ait bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4.

Okul yönetimi ile iş birliği sırasında karşılaşılan sorunlara ilişkin görüşler

Kod	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
Okul yöneticilerinin özel eğitim konusunda bilgi sahibi olmamaları	22	56
Görev tanımında olmayan işlerin talep edilmesi	11	29
Öğrenci ve veliler ile yapılan bireysel görüşmelerin etik olmayan şekilde görüntü ve ses kayıtlarının okul yönetimince istenmesi	4	10
Bilgileri dışında başka okula görevlendirme çalışmalarının yapılması	2	5
Görüşler Toplamı	39	100

Tablo 4'te katılımcıların okul yönetimi ile iş birliği sırasında karşılaşılan sorunlara ilişkin görüşleri incelendiğinde okul yöneticilerinin özel eğitim konusunda bilgi sahibi olmamaları ve görev tanımında olmayan işlerin talep edilmesi kodlarının öne çıktığı görülmektedir. (K3) ve (K4)'ün görüşleri şöyledir:

“Bazı gereksiz projelerin yapılması, istatistiklerle ilgili yani daha idare olarak söyleyebileceğimiz şeyler, işte bazı projelerin yürütülmesi ile ilgili işte veri girişi web sayfası falan gibi konularda daha çok ve hiç alanım değildir yani bilişim.” (K3)

“Burayı anlatmak, süreci anlatmak, burda ne yaptığımızı anlatmak, bazı uygulamaların iyi niyetli dahi olsa işimize yaramadığını hatta tam tersi sıkıntıya sokabileceğini bıkmadan usanmadan sabırla anlatmaya çalışıyoruz. Alandan olması çok önemli ama işte özel eğitim öğretmeni bulamazken bir de idarede böyle bir şey bilmiyorum ne kadar...” (K4)

Dördüncü alt temada katılımcıların okul yönetimi ve PDR servisi iş birliği için önerilere ilişkin bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5.

Okul yönetimi ve PDR servisi iş birliği için öneriler

Kod	Frekans (f)	Yüzdellik (%)
Özel eğitim mezunu olmayan okul yöneticilerinin özel eğitim ve PDR hizmetleri konusunda hizmet içi eğitim almaları	16	52
Okul yöneticilerinin özel eğitim alan mezunu olmaları	5	16
Okul yöneticileri ve psikolojik danışmanların özel eğitim okulunda çalışabilmeleri için belirli ön koşulların olması	5	16
Okul yönetiminin iş birliğine açık olması	5	16
Görüşler Toplamı	31	100

Tablo 5’te görüldüğü üzere katılımcıların okul yönetimi ve PDR servisi iş birliği için yaptıkları öneriler arasında özel eğitim mezunu olmayan okul yöneticilerinin özel eğitim ve PDR hizmetleri konusunda hizmet içi eğitim almaları kodunun öne çıktığı görülmektedir. (K8) ve (K11)’in görüşleri şöyledir:

“Şöyle özel eğitim okullarındaki idarecilerin olma şartlarında koşullarında ya özel eğitimle ilgili bir hizmet içi eğitim almalılar ya da en azından bir veya iki tanesi özel eğitim öğretmenliğinden idareciliğe geçmiş olması olabilir.” (K8)

“Okul idaresi ile yani okul idaresinin özel eğitimle alakalı buraya gelmeden önce belki eğitime tabii tutulabilir ya da buraya geldikten sonra hemen bir eğitime tabii tutulabilir, bu zorunlu kılınabilir hatta.” (K11)

Psikolojik Danışmanların Öğretmenlere İlişkin Görüşleri

Psikolojik danışmanların öğretmenlere ilişkin görüşleri teması altında (1) psikolojik danışmanların öğretmenlere ilişkin olumlu görüşleri, (2) psikolojik danışmanların öğretmenlere ilişkin olumsuz görüşleri, (3) öğretmenler ve PDR servisi iş birliği için öneriler alt temaları ortaya çıkmıştır.

Psikolojik danışmanların öğretmenlere ilişkin olumlu görüşleri alt temasına ilişkin katılımcıların görüşleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6.

Psikolojik danışmanların öğretmenlere ilişkin olumlu görüşleri

Kod	Frekans (f)	Yüzdellik (%)
Öğretmenlerle iş birliği içinde olma	46	74
Okul yönetimi, aileler ve öğretmenler arasında köprü olma	8	13
Ücretli öğretmenlerle özel eğitim konusunda daha çok iletişimde olma	3	5
Deneyimli kadronun işleri kolaylaştırması	3	5
Özel eğitimde öğretmenler arasında hırs olmamasının rehberliğe olumlu etkisi	2	3
Görüşler Toplamı	62	100

Tablo 6’da görüldüğü üzere katılımcıların öğretmenlere ilişkin olumlu görüşleri arasında öğretmenlerle iş birliği içinde olma ve okul yönetimi, aileler ve öğretmenler arasında köprü olma kodlarının öne çıktığı görülmektedir. (K1)’in görüşleri şöyledir:

“Yine merkezde ben oluyorum ama ekipte onlar da oluyor. Bilgi verme veya çeşitli konularda ne anlatılabilir konusunda fikir alışverişi paylaşımlarımızı birbirimizle yapıyoruz.”

Yine katılımcılardan ikisi özel eğitimde öğretmenler arasında hırs olmamasının rehberliğe olumlu etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. (K13)’ün görüşleri şöyledir:

“Özel eğitimdeki öğretmenlerin rehberlik konusunda daha sıcak yaklaşımda olduklarını düşünüyorum. Niye çünkü özel eğitimde bir akademik hırs yok. Her öğretmen kendi çapındaki kendi mevcudiyetindeki öğrenciye nasıl yaklaşabilirimle uğraşiyor. Ona kazandırdığı, işte bir hayata atılacak o

başarı endeksi var ya ona ulaşmak gibi bir kaygıları yok. Öyle olmayınca da araya hırs, kıskançlık gibi kavramlar girmiyor.”

İkinci alt tema olan katılımcıların öğretmenlere ilişkin olumsuz görüşlerine ilişkin bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7.

Psikolojik danışmanların öğretmenlere ilişkin olumsuz görüşleri

Kod	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
Ücretli öğretmenlerin özel eğitim konusunda daha çok desteğe ihtiyaç duyması	6	34
Özel eğitim öğretmenlerinin öğrencinin eğitim ve öğretimle ilgili sadece kendisinin yetkisinde olduğunu düşünmesinden yakınma	6	34
Öğretmenlerle iş birliği içinde olmama	4	22
Öğretmenlerin PDR hizmetleri konusunda bilgi sahibi olmamaları	2	11
Görüşler Toplamı	18	100

Tablo 7’de görüldüğü gibi katılımcıların öğretmenlere ilişkin olumsuz görüşleri arasında ücretli öğretmenlerin özel eğitim konusunda daha çok desteğe ihtiyaç duyması ve özel eğitim öğretmenlerinin öğrencinin eğitim ve öğretimle ilgili sadece kendisinin yetkisinde olduğunu düşünmesinden yakınma kodlarının öne çıktığı görülmektedir. (K7) ve (K9) şu ifadeleri kullanmıştır:

“Hani o noktada daha fazla öneride bulunduğumda hocam lütfen kendi alanınızla ilgilenin şeyini de alabiliyorum, cevabını. Ya da okul idaresine bunu ilettiğimde onu öğretmenleri düşünsün sizde o yönde bir talep yoksa müdahale etmeyin cümlesi ile zaman zaman karşılaştığım oluyor.” (K7)

“Şimdi ücretli öğretmen ya da yetersizdir belki hani bazı çocuklarla ilgili bilgi yetersizliği var, yöntem bilmiyor diyelim ki, baş edemiyor yani sürekli o zaman bir şikayet durumu nasıl yapacağız nasıl edeceğiz, şöyle yaptı böyle yaptı öğrenciyi şikayet ediyor, öğrenciyle diyalogunu tam sağlıklı yürütemiyor çünkü o da baş edemiyor.” (K9)

Üçüncü alt temada katılımcıların öğretmenler ve PDR servisi iş birliği için önerilere ait bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8.

Öğretmenler ve PDR servisi iş birliğine ilişkin öneriler

Kod	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
Öğretmenlere PDR hizmetleri hakkında eğitimler verilmesi, tanıtılması	7	47
Öğretmenlere belirli aralıklarla özel eğitimle ilgili hizmet içi eğitimler verilmesi	3	20
Ücretli öğretmenlerin özel eğitim konusunda bilgilendirilmeleri	2	13
Koordinatör özel eğitim öğretmenlerinin okulları gezmesi	1	7
Özel eğitim destek biriminin kurulması	1	7
Ortaokulda branş öğretmenlerinin yanında özel eğitim öğretmenlerinin olması	1	7
Görüşler Toplamı	15	100

Tablo 8 incelendiğinde öğretmenlere PDR hizmetleri hakkında eğitimler verilmesi, tanıtılması ve öğretmenlere belirli aralıklarla özel eğitimle ilgili hizmet içi eğitimler verilmesi kodlarının öne çıktığı görülmektedir. (K4) ve (K9) görüşlerini şu sözlerle paylaşmıştır:

“Öğretmen de eksik ve yapamıyor. Ne yapacağız hani ben de bilemiyorum ne yapacağımı böyle bir konuda. Orda belki öğretmenin de destek alabileceği bir yere yönlendirebilmeliyiz ya da öğretmenin o bilgi eksikliğini tamamlayacak bir şeyler olmalı eğitimler.” (K9)

“Öğretmenlerle ilgili de aslında benzer şeyler aynı idare gibi öğretmenlerin de bu eğitimleri alması. Bir hafta on günlük değil bu, ihtiyaç halinde belki koordinatör öğretmenler okulları gezebilir.” (K4)

Psikolojik Danışmanların Öğrencilere İlişkin Görüşleri

Psikolojik danışmanların öğrencilere ilişkin görüşleri teması altında (1) psikolojik danışmanların okuldaki öğrencilerle ilişkisi, (2) psikolojik danışmanların öğrencilerde karşılaştıkları problemler, (3) özel gereksinimli öğrencilerin eğitimine yönelik öneriler alt temaları ortaya çıkmıştır.

Psikolojik danışmanların okuldaki öğrencilerle ilişkisine ilişkin görüşler alt temasına ilişkin katılımcıların görüşleri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9.

Psikolojik danışmanların okuldaki öğrencilerle ilişkisine ilişkin görüşler

Kod	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
Özel eğitim öğrencileri ile çalışmaktan memnun olma	16	52
Tarafsız, objektif, gözleme dayalı bir ilişki	4	13
Öğrenciler açısından bağlı, güvenilir ve rahatlatıcı bir ilişki	4	13
Öğrencinin psikolojik danışmanın ne yaptığını anlamadığını düşünme	3	10
Zaman zaman sınırları esnetilebilen bir ilişki	2	6
Sınırlı düzeyde bir ilişki	2	6
Görüşler Toplamı	31	100

Tablo 9’da görüldüğü üzere katılımcıların öğrencilere ilişkin görüşleri arasında özel eğitim öğrencileri ile çalışmaktan memnun olma kodunun öne çıktığı görülmektedir. (K6) görüşleri şöyledir:

“Hani diyorum ya en baştan atandım hiç bilmiyordum ama bu öğrencileri gördükten sonra dördüncü özel eğitimde çalıştım ve hep özel eğitimde çalışmaya devam ettim bilmiyorum seviyorum.”

İkinci alt temada katılımcıların öğrencilerde karşılaştıkları problemlere ilişkin görüşlerine ait bulgular Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10.

Psikolojik danışmanların öğrencilerde karşılaştıkları problemlere ilişkin görüşler

Kod	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
Sosyal, duygusal ve davranışa ilişkin problemler	18	47
Zihin kuramı eksikliğine ilişkin problemler	10	26
Özel gereksinimin türü ve derecesine ilişkin problemler	4	11
Öğretmenlerin işaret dilini bilmemesi	3	8
Öğrenciyi yeterince tanımamaktan kaynaklanan problemler	2	5
Herhangi bir problemle karşılaşmama	1	3
Görüşler Toplamı	38	100

Tablo 10’da katılımcıların öğrencilerde karşılaştıkları problemlere ilişkin görüşleri incelendiğinde sosyal, duygusal ve davranışa ilişkin problemler ve zihin kuramı eksikliğine ilişkin problemler kodlarının öne çıktığı görülmektedir. (K6) ve (K10)’un görüşleri şöyledir:

“Burda esas yaptığımız şey problem davranış, yalnız şöyle bir şey vardır bizim rehberlik çalışmasında, buradakinde, eğer bir çocuğun orada bir problem davranışı yaşıyorsa geri kalan her şey önemsizdir.” (K6)

“Benim en büyük kendi sıkıntım. Bu çocuklara duyguyu anlatamıyorsunuz ya da biz anlatamıyoruz. Birine zarar vermekten mutlu oluyorlar ama bunu zarar veriyorum ve ben bundan mutluyum yani bizim algıladığımız gibi algılamıyorlar. Her şey onlar için bir oyun ama aslında baktığın zaman okulda anlamlı bir oyun bile kurmayı bilmiyorlar, anlamlı oyun oynamıyorlar. Mesela birbirlerine vurup kaçıyorlar birbirlerini itiyorlar.” (K10)

Üçüncü alt temada katılımcıların özel gereksinimli öğrencin eğitimine yönelik önerilerine ilişkin bulgular Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11.

Özel gereksinimli öğrencilerin eğitimine yönelik öneriler

Kod	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
İşitme engelliler okulunda çalışanların işaret dilini bilmesi	3	43
Özel gereksinimli çocuk ebeveynlerinin erken müdahaleye ilişkin bilgilendirilmesi	3	43
İşitme engellilere yönelik okul sayısının artırılması	1	14
Görüşler Toplamı	7	100

Tablo 11’de katılımcıların özel gereksinimli öğrencin eğitimine yönelik önerileri incelendiğinde işitme engelliler okulunda çalışanların işaret dilini bilmesi ve özel gereksinimli çocuk ebeveynlerinin erken müdahaleye ilişkin bilgilendirilmesi kodlarının öne çıktığı görülmektedir. (K11) görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Yani önerim buraya gelen bir rehber öğretmen işaret dilini bilmeli ya öncesinde bilerek gelmeli ya da buraya geldiğinde zorunlu tutulmalı bu.”

Psikolojik Danışmanların Ailelere İlişkin Görüşleri

Psikolojik danışmanların ailelere ilişkin görüşleri teması altında (1) psikolojik danışmanların ailelerle ilişkisine ilişkin görüşler, (2) psikolojik danışmanların ailelerle ilişkilerini etkileyen faktörler, (3) psikolojik danışmanların ailelere yönelik yaptıkları çalışmalar, (4) aileler ve PDR servisi iş birliğine yönelik öneriler alt temaları ortaya çıkmıştır.

Psikolojik danışmanların ailelerle ilişkisine ilişkin görüşler alt temasına ilişkin katılımcıların görüşleri Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12.

Psikolojik danışmanların ailelerle ilişkisine ilişkin görüşler

Kod	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
Ailelerin PDR servisi ile kurduğu olumlu durumlara ilişkin görüşler	23	50
Ailelerin PDR servisi ile kurduğu olumsuz durumlara ilişkin görüşler	19	41
Ailelerle mesleki sınırlar içerisinde iletişim kurma	4	9
Görüşler Toplamı	46	100

Tablo 12’de görüldüğü üzere katılımcıların öğrencilerin ailelerine ilişkin görüşleri arasında ailelerin PDR servisi ile kurduğu olumlu durumlara ilişkin görüşler kodunun öne çıktığı görülmektedir. Bu kod altında iyi ilişkiler, iyi bir iletişim, PDR servisine saygı duyma ve PDR servisini dikkate alma konularına vurgu yapıldığı görülmektedir. (K4) düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Ben iyi, sağlam ilişkiler kurduğumuzu da düşünüyorum. Rehberlik servisi veliler açısından da artık kavranmış ve bilinen bir şey. Biz kendimizi anlatmak zorunda kalmıyoruz artık.”

Ailelerin PDR servisi ile kurduğu olumsuz durumlara ilişkin görüşler kodu altında katılımcıların ilgisiz velilere ulaşma ve iletişimi sürdürmeye çalışma, ailelerle mesleki sınırlar içerisinde iletişim kurma ve PDR servisini rahatlatma yeri olarak görme konularına vurgu yapmışlardır. (K6) düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Hani çağırdığımız halde gelmeyen veliler oluyor. Biz ayaklarına gidiyoruz, evlerine kadar gidiyoruz muhakkak. Hani üsteliyoruz var olan sorunu çözmeye çalışıyoruz. Onlar bize gelmezlerse biz onlara gitmeye çalışıyoruz. İyi ya da olumlu ya da olumsuz muhakkak o iletişimi sürdürmeye çalışıyoruz ki görsünler bizlerin bir şeyler yapmak istediğimizi.”

Katılımcıların öğrencilerin aileleriyle ilişkilerini etkileyen faktörlere ilişkin bulgular Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13.

Psikolojik danışmanların ailelerle ilişkilerini etkileyen faktörler

Kod	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
Ailelerin koşullarından kaynaklanan faktörler	25	58
PDR servisinin düzenlediği eğitimlere katılım	9	21
Ailelerin çocuklarıyla ilgili beklentilerinin düşük olması	9	21
Görüşler Toplamı	43	100

Tablo 13’de görüldüğü üzere katılımcıların öğrencilerin aileleriyle ilişkilerini etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri arasında ailelerin koşullarından kaynaklanan faktörler kodunun öne çıktığı görülmektedir. Katılımcılar ailelerin koşullarından kaynaklanan faktörler arasında ailelerin çalıştıkları için okula nadir uğramaları, ekonomik durumlarının kötü olması, parçalanmış aile, yetersiz ve ilgisiz aile ilişkisi, ailelerin

kendilerine zaman ayırma isteği konularına vurgunun yapıldığı görülmektedir. (K1) ve (K12) şu ifadeleri kullanmıştır:

“Özel eğitim öğrencilerinin velilerinin çoğu zaten çalışıyor ve okula çok nadir uğruyorlar. O yüzden onlarla pek iletişim kuramıyoruz.” (K1)

“Çok fazla gelmiyorlar. Burayı haftanın beş günü işte altı yedi saat evde işlerimi daha rahat yapabilirim, dışarıya çıkacaksam ordaki dışardaki işlerimi halledebilirim diye gören velilerimiz var. Tırnak içerisinde bir kurtuluş alanı, kendine zaman ayırma, zaman açma gibi gören velilerimiz var.” (K12)

Katılımcılardan bazıları PDR servisinin düzenlediği eğitimlere katılımın azlığı konusunda görüş belirtmiştir. (K9)’un paylaşımları şu şekildedir.

“Seminerler düzenliyoruz onlar da var tabii ki ama seminerlere katılım çok yüksek değil yani tabii burada insanlar çocuk okulda olduğunda belki de kendilerine zaman ayırmak istiyorlar.” (K9)

Ailelerin çocuklarıyla ilgili beklentilerinin düşük olması koduna ilişkin katılımcı (K12) görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bana göre esasında okula gelmeyiş nedenleri çocukları ile ilgili beklentilerinin çok düşük olması. Yani o çocukların, bir gün iş sahibi olabileceğini, bir gün hayatlarını kurabileceklerine dair inançları zayıf olduğu için bana göre.”

Üçüncü alt temada katılımcıların öğrenci aileleri ve PDR servisi iş birliğine yönelik önerilerine ilişkin bulgular Tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14.

Aileler ve PDR servisi iş birliğine yönelik öneriler

Kod	Frekans (f)	Yüzdeler (%)
Veli ile iletişim kurma	18	41
Ailenin motivasyonunu artırmaya yönelik çalışmalar yapma	7	16
İhtiyaç doğrultusunda kurumlarla iletişime geçmek, iş birliği yapmak	5	11
Okul yönetiminin desteğini kullanmak	4	9
Aile katılımını artırmak için okulun yapacağı düzenlemeler	3	7
Özel eğitim ailelerinin temel bakım ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ailelerin okuldan yalnızca eğitim beklentisine girmesi	2	5
Eğitimsel katılımın zorunlu hale getirilmesi	2	5
Rehberlik Araştırma Merkezi’nde psikiyatri hizmetinin de verilmesi	1	2
Yalnızca özel eğitim öğrencilerine hizmet veren psikiyatristlerin olması	1	2
MEB’in okulların özelliklerine göre aile eğitim programları hazırlaması	1	2
Görüşler Toplamı	44	100

Tablo 14’te görüldüğü gibi veli ile iletişim kurma kodu öne çıkmaktadır. (K2) ve (K7) görüşlerini şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Ev ziyareti mantıklı bazı konularda, ama öyle misafirim öğretmenim gibi değil. Öyle hani dayatarak değil, veli ile iletişim kurarak. Veli ile konuştuğunuz zaman velinin okula daha sık geldiğini, güvendiğini görüyorum.” (K2)

“Oyun grubunu tavsiye ederim. Ne bileyim daha sık piknikler, geziler düzenlemek. Veliyi mümkün olduğunca o gezilere dahil etmek belki.” (K7)

Psikolojik Danışmanların Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetlerine İlişkin Görüşleri

Psikolojik danışmanların, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ilişkin görüşleri teması altında, (1) psikolojik danışmanların okul rehberlik programının hazırlanması ve uygulanmasına ilişkin görüşleri, (2) psikolojik danışmanların sınıf planları ve okul rehberlik programlarına ilişkin önerileri, (3) psikolojik danışmanların mesleki rehberliğe ilişkin görüşleri, (4) psikolojik danışmanların mesleki rehberliğe ilişkin önerileri alt temaları ortaya çıkmıştır.

“Psikolojik danışmanların okul rehberlik programının hazırlanması ve uygulanmasına ilişkin görüşleri” alt temasına ilişkin katılımcıların görüşleri Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15.

Psikolojik danışmanların okul psikolojik danışma ve rehberlik programlarının hazırlanması ve uygulanmasına ilişkin görüşleri

Kod	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
MEB'in hazırladığı planı okulun özelliklerine göre uyarlama	15	30
MEB'in özel eğitim okullarını diğer okullarla aynı değerlendirerek planlama yapması	14	28
Plan dışı beklenmeyen durumlardan kaynaklı aksamaların olması	12	24
Özel eğitimde rehberlik çalışmalarına, planlamaya ilişkin kaynağın olmaması	8	16
Destek alacak merciinin yokluğu	2	4
Görüşler Toplamı	51	100

Tablo 15 incelendiğinde MEB'in hazırladığı planı okulun özelliklerine göre uyarlama kodunun öne çıktığı görülmektedir. (K5)'in görüşleri şöyledir:

“Plan bu okulları düşünerek hazırlanmış bir rehberlik planı değil. Sonuçta ordan uygun olanını seçiyoruz biz, en uygun hangisiyse onu oraya koymaya çalışıyoruz. Şimdi bu yüzden Milli Eğitimin belirlemiş olduğu çerçevede içerisinde aslında biz hareket etmiyoruz normal koşullarda özel eğitim okulları içinde ayrıca bir rehberlik planının hazırlanması gerekiyor gerçek anlamda. Biz oradan uygun olanları alıp uyarlıyoruz açıkçası.” (K5)

Özel eğitimde rehberlik çalışmalarına, planlamaya ilişkin kaynağın olmaması koduna ilişkin (K13) görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Etkinlikler kısmında çok darız yani ne tür etkinlik ne tür kazanımlar çocuğa verebiliriz şeklinde. Artık bol bol araştırarak biz etkinlik dosyamızı oluşturduk. Etkinliklerle ilgili zaten bir şey yok, eskiden etkinlik kitapçıkları vardı ya ama onlar lise, ortaokul, ilkokul, anaokulu seviyesindeydi. Bizim özel eğitimle ilgili öyle bir kitapçığımız yok mesela.” (K13)

İkinci alt temada katılımcıların sınıf planları ve okul psikolojik danışma ve rehberlik programlarına ilişkin önerilerine ilişkin bulgular Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16.

Psikolojik danışmanların sınıf planları ve okul psikolojik danışma ve rehberlik programlarına ilişkin önerileri

Kod	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
MEB'in yalnızca özel eğitim için okul rehberlik çalışma planları ve kitapları oluşturması	15	75
MEB'in rehberlik çalışmalarını planlarken özel eğitimi diğer okullardan ayrı değerlendirmesi	3	15
Bakanlıkta özel eğitim rehberlik planları ile ilgili ayrı bir birim oluşturulması	1	5
Özel eğitime ilişkin karar vericilerin özel eğitimcilerle iş birliği yapması	1	5
Görüşler Toplamı	20	100

Tablo 16 incelendiğinde katılımcıların sınıf planları ve okul PDR programlarına ilişkin önerilerinden MEB'in yalnızca özel eğitim için okul rehberlik çalışma planları ve kitapları oluşturması kodunun öne çıktığı görülmektedir. (K9) görüşlerini şu sözlerle aktarmıştır:

“Bize ayrı bir sistem tanımlanmalı ve oraya yerleşmeliyiz biz yani. Bu sistemin içine yani eklenti gibi dahil olmamalıyız. Şuradan şunu uyduralım buradan bunu uyduralım. Planlar biz bir yerlere uydurup işte işin içine kendimizi katmaya çalışıyoruz.” (K9)

Bakanlıkta özel eğitim rehberlik planları ile ilgili ayrı bir birim oluşturulması koduna ilişkin katılımcı (K12)'nin ifadeleri şu şekildedir:

“Acilen özel eğitimle ilgili, çerçeve planla ilgili bakanlığın ayrı bir bölüm, ayrı bir birim açması ve paylaşması gerekiyor.” (K12)

Üçüncü alt temada katılımcıların mesleki rehberliğe ilişkin görüşlerine ilişkin bulgular Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17.

Psikolojik danışmanların mesleki rehberliğe ilişkin görüşleri

Kod	Frekans (f)	Yüzdellik (%)
Mesleğe yönelme, yerleştirme ve izleme çalışmalarında aktif rol alma	14	26
E-kpss/E-kpss kura hakkında bilgilendirme	8	15
Okuldan mezun olan özel gereksinimli bireylerin istihdamındaki yetersizlikler	7	13
Orta ve ağır düzeyde yetersizliği olan bireyleri işe yerleştirmenin olmaması	7	13
Aktif rol alamama	6	11
Velilerin çocuklarından beklentilerinin düşük olması	5	9
Mesleki eğitime önem verme	4	7
Yönelme ve izleme faaliyetlerindeki yetersizlikler	3	6
Görüşler Toplamı	54	100

Tablo 17’de görüldüğü üzere katılımcıların mesleki rehberliğe ilişkin görüşlerinden mesleğe yönelme, yerleştirme ve izleme çalışmalarında aktif rol alma kodunun öne çıktığı görülmektedir. (K9)’un paylaşımları şu şekildedir:

“İşte burada mezunları bile takip ediyoruz. Hem e-kpss kursları var. Çocuklar takip ediliyor deneme sınavlarına giriyorlar, sonrasında yerleştirmek için sürekli takip ediliyorlar. Bir data oluşturuluyor yerleşenler ve yerleşemeyenler. İşte tekrar elimizden geldikçe işle ilgili başvurabileceği yerler onlarla kontaja geçiliyor.” (K9)

Katılımcılardan bazıları orta ve ağır düzeyde yetersizliği olan bireyleri işe yerleştirmenin olmaması konusuna vurgu yapmıştır. (K6) düşüncelerini şu sözlerle aktarmıştır:

“En büyük mesele o, şöyle bir olay bizim okulumuz orta ağır düzeyde zihinsel engelli bireylere eğitim veren bir devlet okulu ve biz de liseden mezun olan öğrenciler oluyor her sene. Ancak şöyle bir sıkıntı var bizden mezun olduktan sonra öğrencilerin gidebilecekleri bir yer yok.” (K6)

Dördüncü alt temada katılımcıların mesleki rehberliğe ilişkin önerilerine ait bulgular Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18.

Psikolojik danışmanların mesleki rehberliğe ilişkin önerileri

Kod	Frekans (f)	Yüzdellik (%)
Kurumlardan beklentiler	22	63
MEB’den beklentiler	9	26
Okuldan beklentiler	4	11
Görüşler Toplamı	35	100

Tablo 18 incelendiğinde kurumlardan beklentiler kodunun öne çıktığı görülmektedir. Katılımcıların kurumlardan beklentilere ilişkin korumalı işyerlerinin sayısının artırılması, yerel yönetimlerin ve kurumların destek olması gibi konulara en çok vurgunun yapıldığı görülmüştür. (K3) ve (K6)’nın paylaşımları şu şekildedir:

“Bunun ciddi anlamda düşünülmesi gerektiğini, ciddi anlamda teşvik edilmesi gerektiğini, gerekli yerlerle belki sanayi odaları belki ne bileyim TÜSİAD gibi böyle yerlerle ciddi bağlantılar kurularak bu çocukların istihdamına yönelik mesleki eğitime yönelik tedbirler alınmasının çok iyi bir fikir olacağını düşünüyorum.” (K3)

“Orta ağır düzeydeki çocuklar için yeterli alan yok bunun için yapılması gereken şey bir iş koçluğu sisteminin geliştirilmesi, korumalı iş yerlerinin artırılması, devletin buna ciddi bir kaynak ayırması gerekiyor.” (K6)

Psikolojik Danışmanların Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetlerinin Denetlenmesine İlişkin Görüşleri

Psikolojik danışmanların, PDR hizmetlerinin denetlenmesine ilişkin görüşleri teması altında, (1) psikolojik danışmanların PDR hizmetlerinin denetlenmesine ilişkin görüşleri, (2) psikolojik danışmanların PDR hizmetlerinin denetlenmesine ilişkin önerileri alt temaları ortaya çıkmıştır.

Psikolojik danışmanların PDR hizmetlerinin denetlenmesine ilişkin görüşleri alt temasına ilişkin katılımcıların görüşleri Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19.

Psikolojik danışmanların PDR hizmetlerinin denetlenmesine ilişkin görüşleri

Kod	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
Denetleyiciye ilişkin görüşler	27	49
PDR hizmetlerinin denetlenmesinin uygunluğuna ilişkin görüşler	17	31
Denetleme sürecine ilişkin görüşler	11	20
Görüşler Toplamı	55	100

Tablo 19’da görüldüğü gibi denetleyiciye ilişkin görüşler kodunun öne çıktığı görülmektedir. Katılımcıların müfettişlerin ve okul müdürlerinin özel eğitimi ve rehberliği bilmemesi, müfettişlerin içerik yerine sunuma bakması, müfettişlerin kullandığı üslubun önemi gibi konulara vurgu yapılmıştır. Katılımcıların PDR hizmetlerinin denetlenmesinin uygunluğuna ilişkin olarak ise en çok evrak üzerinden denetlemenin zor olmasına vurgu yaptıkları belirlenmiştir. (K1) ve (K4)’ün ifadeleri şöyledir:

“Sadece hangi evraklar var, işte yürütme kurulu var mı, sene başında toplantı yapılmış mı, getir evrağı tamam, bepler, burda, tamam, işte görüşmeleri dosyalanmış mı evet, şurda falan. İçeriğini bilmiyor mesela bep’in.” (K1)

“Özel eğitimi de rehberliği de bilmiyor. Özel eğitimi hiç bilmiyor ama özel eğitim denetliyor.” (K4)

İkinci alt temada katılımcıların psikolojik danışmanların PDR hizmetlerinin denetlenmesine ilişkin önerilerine ait bulgular Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20.

Psikolojik danışmanların PDR hizmetlerinin denetlenmesine ilişkin önerileri

Kod	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
Denetleyicilere ilişkin öneriler	25	18
Denetleme sürecine ilişkin öneriler	9	15
Görüşler Toplamı	34	100

Tablo 20’de görüldüğü üzere katılımcıların denetleyicilere ilişkin öneriler kodunun öne çıktığı görülmektedir. Müfettişlerin özel eğitimi ve rehberliği bilmesi ve okul müdürlerinin özel eğitimi ve rehberliği bilmesi konularına en çok vurgu yapılmıştır. (K1) ve (K2)’nin ifadeleri şöyledir:

“En azından özel eğitimden ve rehberlikten de anlayan biri çünkü rehberlik rehber öğretmen olarak daha önce çalışmış birisi az çok öğrenci ilişkilerini, neyin ne olduğunu az çok bilir. En azından bu alanlardan gelen müfettişler olursa daha iyi bilgi alışverişinde bulunabiliriz onlarla.” (K1)

“Müfettişlerin zaten, müfettişlerin bir kere özel eğitime bakan müfettişlerin özel eğitimden anlaması gerekiyor birincisi rehberliğe gelmeden önce söylüyorum, ikincisi rehberlikten anlaması gerekiyor.” (K2)

Katılımcıların denetleme sürecine ilişkin önerilerinde ise en çok vurguyu denetleyicilerin gizlilik ilkesini bilmeleri ve uygulamaları ile denetlemenin müşavirlik şeklinde yürütülmesi konularına yapılmıştır. (K3) görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Denetlemeyi hiç doğru bulmuyorum, belki müşavirlik şeklinde, belki genel çerçevede hocam ne yapıyorsunuz, nasıl yapıyorsunuz, neye ihtiyacınız var, eksik ne bununla ilgili ne yapıyorsunuz gibi genel bir bilgi.”

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada özel eğitim okullarında yürütülen PDR hizmetlerine ilişkin psikolojik danışmanların görüş ve önerilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda psikolojik danışmanların okul yönetimine, öğretmenlere, öğrencilere, ailelere, PDR hizmetlerine, denetime ilişkin görüşleri ve önerileri alt başlıkları altında gruplandırılmıştır. Araştırmanın ilk alt amacı kapsamında özel eğitim okullarında çalışan psikolojik danışmanların, PDR hizmetlerinin yürütülmesinde okul yönetimine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Bu araştırmada psikolojik danışmanlar okul yönetimi ile iş birliği halinde çalıştıklarını, okul yönetiminin kendilerini desteklediklerini ve okul yönetiminin psikolojik danışmanlara bakış açısının ilişkinin boyutunu belirlediğini bildirmişlerdir. Bu bulgu literatürdeki bilgilerle benzerlik göstermektedir (Camadan ve Sezgin, 2012; Çokamay, 2013). Katılımcılardan bazıları okul yöneticilerinin PDR hizmetleri hakkında bilgi sahibi olmadığını, bazıları okul yönetiminin PDR servisine gerekli önemi vermediğini belirtmiştir. Literatür incelendiğinde okul yöneticileri ve psikolojik danışmanlarla yapılan çalışmalarda okul yöneticilerinin PDR hizmetlerine karşı olumsuz tutuma sahip olduğu ve hizmetler hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları bulgusuna ulaşılmıştır (Hatunoğlu ve Hatunoğlu, 2006; Öztürk, 2018; Parmaksız ve Gök, 2018; Tuzgöl Dost ve Keklik, 2012). Alanyazın bulgu ve bilgileri ile tutarlı olarak psikolojik danışmanların okul yönetimine karşı olumsuz görüşlere sahip olmasının gerekçesi okul yönetiminin PDR hizmetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve bu alana gerekli önemi vermemesi olarak görülebilir. Katılımcıların çoğunluğu görev tanımında olmayan işlerin talep edildiğini belirtmişlerdir. Bu sorunu başka araştırmacıların da belirttiği görülmektedir (Hatunoğlu ve Hatunoğlu, 2006; Karaman, 2021; Koçak Bıçak ve Ottekin Demirbolat, 2019; Parmaksız ve Gök, 2018; Sargın ve Hamurcu, 2010). Karşılaşılan sorunlara genel olarak bakıldığında PDR hizmetlerinin okul yöneticilerince yeterince tanınmadığı, görev ve sorumluluklarının iyi bilinmediği belirtilebilir. Alan çalışanlarının ifade ettiği diğer öne çıkan sorunlar ile ilgili olarak okul yöneticilerinin özel eğitim konusunda bilgi sahibi olmadıklarını, özel eğitim deneyimi olmayan yöneticilerle çalışmanın zorluğunu, özel eğitim alanında akademik olarak çalışmalara devam etmeyip uzmanlaşmanın öğrencilerle çalışırken belirlenen hedeflere ulaşmayı zorlaştırdığını belirtmişlerdir (Demirtaş, Aslan ve Güven, 2016). Karabulut, Karabulut ve Memişoğlu (2017) ÖEO yöneticileri ile yaptıkları çalışmada okul yöneticilerinin özel eğitim kurumlarındaki çalışmaları sınırlı düzeyde yürütebildikleri ve uygulamaya yönelik yani öğretmen ve öğrencilerle yürütülen çalışmalarda eksik bilgiye sahip oldukları bulgusuna ulaşmışlardır. Elde edilen bulgular ışığında ÖEO yöneticilerinin özel eğitim ve özel gereksinimli bireyler hakkında yeterli bilgiye ve deneyime sahip olmamasının çalışmaların sınırlı düzeyde yürütülmesine neden olduğu düşünülebilir. Katılımcılar ayrıca okul yönetimine yönelik sundukları önerilere dayalı olarak PDR hizmetlerinin iyileştirilmesinin, okul yönetiminin özel eğitim ve PDR hizmetleri hakkında bilgi ve deneyiminin artırılmasına bağlı olduğuna ilişkin görüş belirtmişlerdir.

PDR hizmetlerinin etkili bir şekilde yürütülmesinde öğretmen tutumları belirleyici bir rol oynamaktadır. Öğretmenlerin iş birliği olmadan okul psikolojik danışma programının etkili olması beklenemez (Schmidt, 2017). Katılımcıların büyük bir çoğunluğu öğretmenlerle sürekli iletişim halinde olduğunu, öğretmenlerle iş birliği içinde olduğunu ifade etmiştir. Donat Bacıoğlu, Onat Kocabıyık ve Malkoç (2017) yaptıkları araştırmada psikolojik danışmanlar ve öğretmenler arasında iş birliği olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Ücretli öğretmenlerle özel eğitim konusunda daha çok iletişimde olduğu belirlenmiştir. Özel eğitim okullarında görev alan ücretli öğretmenlerin hizmetlerin yürütülmesi sırasında, öğrencilerle çalışırken bilgi eksikliğinden kaynaklı yaşadıkları zorluklarla baş etmek ve hedefledikleri kazanımlara ulaşmak için psikolojik danışmanların yardımı ve desteğine daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Polat (2014) ücretli öğretmenlerin öğrencilere yönelik gösterecekleri yaklaşım konusunda yetersiz oldukları bulgusuna ulaşmıştır. Katılımcılar öğretmenlerin PDR hizmetleri konusunda bilgi sahibi olmadıklarını, iş birliği yapmadıklarını belirtmişlerdir. Araştırma sonuçlarına benzer olarak öğretmenlerin PDR alanına ilişkin bilgilerinde eksiklik olduğu tespit edilmiştir (Bengisoy ve Özdemir, 2019; Karaman, 2021; Koçak Bıçak ve Ottekin Demirbolat, 2019; Tuzgöl Dost ve Keklik, 2012). Öğretmenlere belirli aralıklarla PDR hizmetleri ve özel eğitim ile ilgili hizmet içi eğitimler verilmesi katılımcıların önerileri arasında yer almaktadır. Bu kapsamda öğretmenlerin akademik çalışma yapmalarının önünün açılması, okuma ve araştırma alışkanlıklarının geliştirilmesinin de önemli olduğu söylenebilir.

Psikolojik danışmanların okuldaki öğrencilerle ilişkisi ilk temayı oluşturmaktadır. Psikolojik danışmanların genel olarak özel eğitim öğrencileri ile çalışmaktan memnun olduğu ve onlarla olan ilişkilerini olumlu olarak değerlendirdiği görülmektedir. Katılımcılar öğrencilerde davranış problemi, akran

zorbaları, soyut konuları işitme engellilere anlatmadaki gúçlükler, zihin kuramı, empati ve sosyal iletişim eksikliği gibi problemlerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Yapılan çok sayıda araştırma ile dil gelişimi ve zihin kuramı arasında gúçlü ilişkiler bulunduğu, sosyal iletişimde zihin kuramının önemli bir yerinin olduğu belirtilmiştir (Ertuğrul-Yaşar ve Karakelle, 2020; Girli ve Özbek, 2020; Milligan, Astington ve Dack, 2007; Süngü ve Alıcı, 2023; şahin vd., 2019). Zihin kuramı yetersizliğinde birey diğerlerinin hissettiklerini, duygusunu anlayamaz ve sosyal uyarınları doğru algılayamayarak diğer insanlarla sağlıklı iletişim kuramaz (Özen, 2015). Zihin kuramının sosyal ilişkilerin belirleyicisi olduğu ve empati becerileri ile arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir (Capage ve Watson, 2001; Slaughter, Dennis ve Pritchard, 2002). Bu bağlamda özel gereksinimli öğrencilerin zihin kuramı yetersizliklerine bağlı olarak davranış problemi, empati eksikliği, sosyal iletişim problemi gibi özellikler gösterdiği belirtilebilir. Bilimsel dayanaklı uygulamalar arasında yer alan sosyal beceri öğretimi öğrencilerin akademik başarılarını artırarak davranış problemlerini azaltmaktadır (Sazak Pınar, 2008). Bu nedenle psikolojik danışmanlara çalıştıkları özel gereksinimli grubun özelliklerine göre öğrencilerin zihin kuramı becerilerini destekleyecek sosyal beceri programlarının eğitimi verilmeli ve psikolojik danışmanlar uygulamaya yönelik çalışmalar yapmaları konusunda desteklenmelidir. Ayrıca katılımcılardan bazıları işitme engelliler okulunda çalışanların işaret dili bilmesi gerektiği önerisinde bulunmuşlardır.

Araştırmada katılımcıların çoğu velilere ulaşmaya ve iletişimi sürdürmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Bu bulgu literatürdeki bilgilerle benzerlik göstermektedir (Koutrouba, Antonopoulou, Tsissas ve Zenakou 2009; Sütçü, 2007). Araştırmada velilerin çalıştıkları için okula nadir uğradıkları ve seminerlere katılımın az olduğunu tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde araştırma sonuçlarına benzer olarak velilerin ilgisizliği, çalışmalara, eğitimlere katılmadıkları bulgusuna ulaşılmıştır (Gürđan 2020; Karaman, 2021; Parmaksız ve Gök, 2018; Taytak Küçük ve Taşkın, 2023). Psikolojik danışmanlar, aileler ve PDR servisi iş birliğine yönelik olarak veli ile iletişim kurarak iş birliği sağlanması önerisinde bulunmuşlardır. Ayrıca ev ziyareti yapma, okul yönetiminin desteğini kullanma, velileri okula davet etme, velilerin ihtiyacına yönelik eğitimler düzenlenmesi ve eğitimlere katılımın zorunlu hale getirilmesi gibi önerilerde bulunmuşlardır. Tuzgöl (2020) araştırma sonuçlarına benzer olarak aile eğitimlerinin zorunlu hale getirilmesinin gerekliliği sonucuna ulaşmıştır. MEB'in okulların özelliklerine göre aile eğitim programları hazırlaması önerilerden birisidir. MEB'in özel gereksinimli birey ve ailelerine yönelik olarak hazırlayacağı aile eğitim programlarının olması psikolojik danışmanların velilere yönelik yapacağı çalışmalarda daha sistemli, planlı olmaları yönünde destek sağlayacağı belirtilebilir.

Literatürde özel eğitim okulları okul rehberlik programının değerlendirilmesine ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Katılımcılardan çoğu MEB'in hazırladığı planı okulun özelliklerine göre uyarladığını belirtmiştir. Katılımcılardan bazıları MEB'in özel eğitim okullarını diğer okullarla aynı değerlendirerek planlama yaptığını ve MEB'in uygulama okullarına özel program hazırlamadığını belirtmiştir. Sola Özgüç ve Altın (2021) psikolojik danışmanlarla yaptıkları çalışmada özel eğitim okullarına özel kaynakların yetersizliği ve bu okullara özel çerçeve plan hazırlanmadığı bulgusuna ulaşmışlardır. Demirel (2010) konu alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda öğrenci seviyesine uymayan hedeflerin bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmada özel eğitim okullarına özel olarak hazırlanmış sınıf ve okul rehberlik programlarına ihtiyaç olduğu yorumu yapılabilir. Katılımcılardan bazıları özel eğitimde rehberlik çalışmalarına, planlamaya ilişkin kaynağın olmadığını belirtmiştir. Yine katılımcılardan bazıları özel gereksinimli öğrenciler için hazırlanmış rehberlik etkinlikleri kitabının olmadığı vurgusunu yapmıştır. Bu çalışmada PDR hizmetlerinin planlanması ve uygulanması sırasında özel eğitim okullarına yönelik yeterli kaynağın bulunmamasından kaynaklı psikolojik danışmanların zorlandıkları belirtilebilir. Katılımcılar MEB'in rehberlik çalışmalarını planlarken özel eğitimi diğer okullardan ayrı değerlendirmesi ve özel gereksinimli öğrenciler için rehberlik etkinlikleri kitabının oluşturulması önerilerini getirmiştir. Katılımcılardan gelen önerileri değerlendirdiğimizde özel eğitim okullarında PDR hizmetlerinin yürütülmesinde planlamaya, uygulamaya, kaynaklara ilişkin eksikliklerin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda MEB'in özel eğitim okullarını ayrı değerlendirerek daha kapsamlı çalışmalar yapmasının özel eğitimde PDR hizmetlerinin iyileştirilmesine katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Katılımcılardan bazıları okuldan mezun olan özel gereksinimli bireylerin istihdamında yetersizlikler olduğunu, orta ve ağır düzeyde yetersizliği olan bireylerde işe yerleştirmenin olmadığını belirtmişlerdir. Araştırmacılar ölkemizde özel gereksinimli bireylere yönelik mesleki eğitim ve hayat boyu öğrenme hizmetlerinin yetersiz olduğu ve bu bireyleri kapsayan istihdam politikalarının bulunmadığı bulgusuna ulaşmışlardır (Kurt, 2020; şahsuvaroğlu, 2014). Katılımcıların bazıları özel gereksinimli bireylerin istihdamına ilişkin olarak korumalı işe yerlerinin sayısının artırılması önerisinde bulunmuştur.

Aver (2019) araştırma sonucuyla benzer yorumu yaparak korumalı iş yerlerinin artırılması gerektiğini dile getirmiştir. Bazı katılımcılar İŞKUR'un iş olanaklarını artırması ve MEB'in projeler yapması, işe yerleşemeyen bireyler için evde ya da atölyede çalışma fırsatının yaratılması önerisinde bulunmuştur. Kurt (2020) MEB'in mesleki eğitime yönelik olarak projeler ve pilot okullar uygulamasını geliştirmesi, sektörle iş birliği yaparak öğrencilerin eğitimine, istihdamına yönelik tedbirlerin alınması önerisinde bulunmuştur. Ailelerin mesleki eğitim konusunda bilinçlendirilmesi gerektiğini bulgusuna ulaşılmıştır. Güneş ve Akçamete (2014) okullarda verilecek eğitimlerle toplumun, ailelerin ve özel gereksinimli bireylerin mesleki eğitime ilişkin bilgilendirilme çalışmalarının yapılmasını önermektedirler.

Müfettişlerin özel eğitimi ve rehberliği bilmediği elde edilen bulgular arasındadır. Günlü (2023) yaptığı çalışmada denetleyicilerin PDR hizmetlerine ilişkin bilgilerindeki yetersizliğin psikolojik danışmanların denetim sürecine sorun olarak yansıdığını tespit etmiştir. Yaman (2009) PDR alanı mezunu müfettişlerin rehberlik hizmetlerinin denetlenmesinde diğer alan mezunlarına göre daha yeterli oldukları sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırma bulgusu ile benzer olarak Güven (2009) Milli Eğitim Bakanlığı müfettişleri ile rehberlik hizmetlerinin denetimine ilişkin yaptığı araştırmasında müfettişlerin rehberlik hizmetleri hakkında yeterli donanım ve bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşmıştır. Kaya ve Kaya (2017) ortaöğretim kurumlarında PDR hizmetlerinin değerlendirilmesi ile ilgili olarak bakanlık denetçileri ile yaptıkları araştırma sonucunda PDR hizmetlerinin alan mezunu kişilerce denetlenemediği bulgusuna ulaşmışlardır. Yaman (2009) rehber öğretmenlerin müfettişlerin rehberlik rollerini değerlendirdikleri çalışmada özel eğitim alanında uzmanlaşmayan müfettişlerin, özel eğitime ilişkin uygulamalarda görev alan öğretmenlerin teftiş edilmesinde yetersiz kaldıklarını tespit etmiştir. Gürsel (1999) araştırma bulgularında müfettişlerin özel eğitim konusunda yetersiz olduklarını vurgulamış ve belirli özel alanlarda çalışan öğretmenlerin teftişinin ancak müfettişlerin ilgili alandan olması ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Katılımcılardan bazıları PDR çalışmalarının niteliksel değil niceliksel olarak değerlendirildiğini, PDR çalışmalarının niceliksel veriye uygun olmadığı ve evrak üzerinden denetlemenin zor olduğunu belirtirken Yaman (2009) müfettişlerin her şeyi evrak üzerinde görmekte ısrarcı olduklarını bilgisine ulaşmıştır. Araştırma sonuçları ile benzer şekilde Güven (2009) denetimlerin genellikle evrak üzerinden yapıldığını belirtmiştir. Katılımcılardan bazıları okul müdürlerinin birebir denetleme yapmak yerine psikolojik danışmanı süreç içerisinde yaptığı çalışmalarla denetlemesinin uygunluğuna ilişkin görüşlerini paylaşmıştır. Denetleme süresinin kısa olması elde edilen bulgulardan biridir. Güven (2009) de yaptığı çalışmada denetime ayrılan sürenin yetersiz olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Katılımcılardan bazıları müfettişlerin özel eğitimi ve rehberliği bilmesi önerisinde bulunmuşlardır. Bu iki temel alanın denetiminde alanında uzman, eğitim almış kişilerin görev yapmaları teftişin amacına uygunluğunu ve kalitesini artıracaktır. Katılımcılardan bazıları okul müdürlerinin özel eğitimi ve rehberliği bilmesinin yanı sıra okul müdürlerine PDR alanına ilişkin bilgi verilmesi yönünde bir öneride bulunmuşlardır. Katılımcılardan bazıları denetleyicilerin alandan olması, işi bilmesi, gizlilik ilkesini bilmeleri ve uygulamaları ve denetlemenin müşavirlik şeklinde yürütülmesi konularında öneriler getirmişlerdir. Kaya ve Kaya (2017) PDR hizmetlerinin denetiminde bu alan mezunu denetçilere görev verilmesi ve hizmet içi eğitimlerle denetçilerin bu alana ait mesleki yeterliliklerini artırmaya yönelik çalışmaların yapılmasını önermektedirler. Objektif değerlendirme için denetleyecek kişi ile bir tanışıklığın olmaması katılımcıların önerileri arasında yer almaktadır. Ergen ve Eşiyok (2017) öğretmenlerin okul müdürlerinin ders denetimi yapmasına ilişkin görüşlerini belirlemek için yaptıkları çalışmada öğretmenler okul müdürlerinin objektif ve tarafsız olmaları konusunda endişelerinin olduğunu tespit etmiştir. Bu araştırma bulgusu yapılan öneriyi destekleyici niteliktedir.

Bu araştırma özel eğitim okullarında görev yapan psikolojik danışmanların, PDR hizmetleri kapsamında yaptıkları çalışmalara ilişkin görüş ve önerilerinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları arasında psikolojik danışmanların okul yönetimi ile iş birliği içerisinde çalıştığı, okul yöneticilerinin PDR hizmetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve görev tanımında olmayan işlerin talep edildiği ön plana çıkmaktadır. Psikolojik danışmanlar okul yöneticilerinin özel eğitim alan mezunu olmaları, özel eğitim ve PDR hizmetleri konusunda hizmet içi eğitim almaları gerektiğine yönelik öneriler getirmişlerdir. Psikolojik danışmanların öğretmenler ile iş birliği içerisinde çalıştıkları ve ücretli öğretmenlerin özel eğitim konusundaki bilgi eksikliklerinden kaynaklı daha çok desteğe ihtiyaç duydukları ve öğretmenlerin PDR hizmetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları belirlenmiştir. Psikolojik danışmanlar öğretmenlere lisans eğitimleri sırasında PDR hizmetleri hakkında dersler ve hizmet içi eğitimler verilmesi ayrıca öğretmenlere belirli aralıklarla özel eğitime ilişkin hizmet içi eğitimler verilmesi önerisinde bulunmuşlardır. Psikolojik danışmanların özel gereksinimli öğrencilerle çalışmaktan memnun

oldukları ve öğrencilerde en çok davranış problemi, akran zorbalığı, zihin kuramı eksikliği, işaret dilinin kullanılmasından kaynaklı sınırlılıklar gibi konularda problem yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Psikolojik danışmanlar işitme engelliler okulunda çalışanların işaret dili bilmesi önerisinde bulunmuşlardır. Araştırmada ailelerin ilgisiz oldukları, okula nadir uğradıkları ve seminerlere katılımın az olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda MEB'in okulların özelliklerine göre aile eğitim programları hazırlaması önerilmiştir. Psikolojik danışmanların okul rehberlik programına ilişkin olarak MEB'in yayınladığı planı okulun özelliklerine göre uyarladıkları ve MEB'in özel eğitim okullarına özel okul PDR programı hazırlamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca özel eğitimde rehberlik çalışmalarına yönelik yeterli kaynağın bulunmadığı belirlenmiştir. Psikolojik danışmanlar MEB'in yalnızca özel eğitim okullarına özel okul rehberlik çalışma planı hazırlaması, özel eğitimi diğer okullardan ayrı değerlendirmesi ve rehberlik etkinlikleri kitabı oluşturulması önerilerinde bulunmuşlardır. Mesleki rehberliğe ilişkin olarak mezun olan özel gereksinimli bireylerin istihdamında yetersizlikler olduğu, orta ve ağır düzeyde yetersizliği olan bireyleri işe yerleştirmenin olmadığı bulgularına ulaşılmıştır. Psikolojik danışmanlar korumalı işyerlerinin sayısının artırılması, MEB'in istihdama yönelik projeler yapması ve iş, meslek konularında ailelere eğitimler verilmesi önerilerinde bulunmuşlardır. PDR hizmetlerinin denetlenmesine ilişkin olarak müfettişlerin özel eğitimi ve rehberliği bilmediği, PDR çalışmalarının niteliksel değil niceliksel olarak değerlendirildiği ve evrak üzerinden denetlemenin zor olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Psikolojik danışmanlar müfettişlerin ve okul müdürlerinin özel eğitim ve rehberlik alanlarıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olması önerisinde bulunmuşlardır.

Bu araştırmada elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde PDR hizmetlerinin kalitesinin artırılması için özel eğitim okullarında hizmet veren yöneticilere, öğretmenlere ve müfettişlere özel eğitim ve PDR hizmetleri konusunda hizmet içi eğitimler verilmesi önerilebilir. Ayrıca koordinatör özel eğitim öğretmenlerinin okulları gezerek öğretmenlere destek olması sağlanabilir. Özel eğitim okullarında rehberlik çalışmalarına ilişkin kaynakların yetersizliğine yapılan vurgu nedeniyle özel eğitim okulları için rehberlik etkinlikleri kitabı geliştirilmesi önerilebilir. Psikolojik danışmanlara özel gereksinimli bireylerin zihin kuramı becerilerini destekleyecek sosyal beceri programlarına ilişkin eğitimler verilmesi önerilebilir. Bu araştırma yalnızca nitel desen kullanılarak yapılmıştır. Benzer bir çalışma nicel veya karma desen kullanılarak yapılabilir. Ayrıca özel eğitim okullarında çalışan okul yöneticileri ve özel eğitim öğretmenleri ile benzer bir çalışma yapılarak PDR hizmetlerinin var olan durumu ortaya konulup sorunlar farklı açılardan çözümlenmeye çalışılabilir.

KAYNAKÇA

- Akın, B. (2007). *Rehber öğretmenlerin görevlerine ilişkin öğretmenlerin beklentileri ve algıları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Aksoy, F. (2019). Özel gereksinimli bireylere sunulan hizmetler ve yasal haklar. Veysel Aksoy (Ed.). *Özel eğitim* (3. Baskı) içinde (254-278). Ankara: Pegem Akademi
- Ataman, A. (2003). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş* (1. Baskı). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık
- Aver, Ö. F. (2019). Engellilerin mesleki eğitimi ve istihdamı. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 5(3), 327-354.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *İlköğretim ortaöğretim ve yükseköğretimde rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bek, H. ve Şen, B. (2018). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin rehberlik görevleri ile ilgili tutumlarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 95-106.
- Bengisoy, A., Özdemir, M. B., Erkıvanç, F., Şahin, S., ve İskifoğlu, T. Ç. (2019). Bilişsel davranışçı terapi kullanılarak yapılan araştırma makalelerinin içerik analizi 1997-2018. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9(54), 745-793.
- Camadan, F. ve Sezgin, F. (2012). İlköğretim okul müdürlerinin okul rehberlik hizmetlerine ilişkin görüşleri üzerine nitel bir araştırma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(38), 199-211.
- Capage, L., & Watson, A.C. (2001) Individual differences in theory of mind, aggressive behavior, and social skills in young children. *Early Education and Development*, 12(4), 613-628.
- Chou, C.C., Chan, F., Chan, J.Y.C., Phillips, B., Ditchman, N., & Kaseroff, A. (2013). Positive psychology theory, research, and practice: A primer for rehabilitation counseling professionals. *Rehabilitation Research, Policy, And Education*. 27(3), 131-153. <http://dx.doi.org/10.1891/2168-6653.27.3.131>
- Cimsir, E. ve Hunt, B. (2018). Students with disabilities: Practical information for school counselors in Turkey. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 40(2). 122-132. <https://doi.org/10.1007/s10447-017-9315-x>
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*. (M. Bütün, S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi
- Çimşir, E. (2019). Türkiye’de mesleki rehabilitasyon hizmetleri ve ihmal edilmiş bir alan olarak rehabilitasyon danışmanlığı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 114-124.
- Çokamay, G. (2013). *İlk ve ortaokullarda görev yapan psikolojik danışmanların okul ruh sağlığı hizmetlerine yönelik algıları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Demirel, M. (2010). İlköğretim ve ortaöğretim kurumları sınıf rehberlik programının değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 45-60.
- Demirtaş, H., Arslan, M., & Güven, D. (2016). Özel eğitim okullarının yönetimsel sorunları. *E-International Journal of Educational Research*, 7(1), 21-49.
- Donat Bacıoğlu, S. Onat Kocabıyık, O., ve Malkoç, A. (2017). Rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencilerinin okullardaki rehberlik servisini değerlendirmeleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 7(48).
- Duru, H., Sinan, F. N., Söner, O., & Gültekin, F. (2020). Mesleki rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı: Bir derleme (Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı). *Turkish Studies*, 15(6), 4169-4190.
- Erdem, A. R. (2019). Eğitimin Denetimsel Temelleri. Veysel Sönmez (Ed.), *Eğitim bilimine giriş* (15. Baskı) içinde (S.213-230-). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ergen, H. ve Eşiyok, İ. (2017). Okul müdürlerinin ders denetimi yapmasına ilişkin öğretmen görüşleri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 2-19.
- Ertuğrul-Yaşar, Z. ve Karakelle, S. (2020). Zihin kuramı kazanımında bireysel farkların kaynağı: Dil, çalışma belleği, yönetici işlevler ve zihin kuramının boylamsal olarak incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(3), 714-737
- Girli, A. ve Özbek, A. B. (2020). Otizm spektrum bozukluğu olan ve zihinsel yetersizliği olan çocukların empati becerilerinin karşılaştırılması. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 346-357
- Güleç Aslan, Y. (2020). Otizm spektrum bozukluğu: eğitim ve öğretim süreci. İbrahim H. Diken, Hatice Bakkaloğlu (Ed.). *Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu* (4. Baskı) içinde (s. 264-274). Ankara: Pegem Akademi

- Gündüz, B., İnandı, Y. ve Tunç, B. (2014). Okul yöneticilerinin psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ilişkin görüşleri: Betimsel bir çalışma. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi Uluslararası E-Dergi*, 4(2), 19-31.
- Güneş, N. ve Akçamete, G. (2014). Özel gereksinimi olan bireylerin mesleki istihdamı çorum ili örneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 15(3), 1-15.
- Günlü, A. (2023). Okullarda yürütülen psikolojik danışma hizmetlerine ilişkin yapılan denetimlerin psikolojik danışmanlar tarafından değerlendirilmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies/ Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(23), 259-268.
- Gürkan, U. (2020). Rehberlik öğretmenlerinin bakış açısıyla okul rehberlik hizmetlerinde yaşanan sorunlar. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 14(1), 577-605.
- Gürsel, O. (1999). Zihinsel engelli öğrencilerin öğretiminden sorumlu öğretmenlerin denetiminde ilköğretim müfettişlerinin karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri. *IX. Ulusal Özel Eğitim Kongresi*, Eskişehir.
- Güven, M. (2009). Milli Eğitim Bakanlığı müfettişlerinin okul rehberlik hizmetleri ve denetimiyle ilgili görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 171-179.
- Güvenç, M., (2001). *Okullarda rehberlik faaliyetlerinin yürütülmesinde karşılaşılan güçlükler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Hatunoğlu, A., & Hatunoğlu, Y. (2006). Okullarda verilen rehberlik hizmetlerinin problem alanları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(1), 333-338.
- Karabulut, A. Karabulut, A. ve Memişoğlu, S. (2017). Özel eğitim okullarında görev yapan yöneticilerin okuldaki görevlerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3).
- Karaküçük, S. (2010). Okul rehberlik servislerinin fiziksel/mekânsal koşullarının incelenmesi (Rehber öğretmenlerin mekânsal algıları bağlamında). *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(1), 421-440.
- Karaman, Ö. (2021). Okul psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri uygulamalarının odak grup görüşmesi yöntemi ile değerlendirilmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(24), 294-307
- Kaya, C. ve Sarı, E. (2018). Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına giriş: Türkiye uygulamalarının temelleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(51), 247-265.
- Kaya, F. ve Kaya, S. (2017). Ortaöğretim kurumlarındaki psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin denetiminde karşılaşılan sorunlara ilişkin bakanlık denetçilerinin görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 56-75.
- Koçak Bıçak, D. Ottekin Demirbolat, A. (2019). Okul psikolojik danışmanlarının okul yöneticileri ve öğretmenlerden beklentileri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 17(2), 236-257.
- Korucu, N. (2005). *Türkiye 'de özel eğitim ve rehabilitasyon hizmeti veren kurumların karşılaştığı güçlüklerin analizi: Kurum sahipleri, müdür, öğretmen ve aileler açısından*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Koutrouba, K. Antonopoulou, E. Tsistsas, G. ve Zenakou, E. (2009). An investigation of greekteachers' view on parental involvement in education. *School Psychology International*, 30(3), 311-328.
- Kurt, B. (2020). *Zihinsel engelli bireylerin istihdam sorunu ve çözüm önerileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kuzgun, Y. (2019). *Rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Makal Güner, Ö. (2013). *Özel eğitim okullarını denetleyen eğitim denetmenlerinin mesleki rehberlik görevleri ve iş başında yetiştirme rollerine ilişkin öğretmen görüşleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2018, 7 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 23937). Erişim adresi: Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü (resmigazete.gov.tr)
- Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği. (2020, 14 Ağustos). Resmi Gazete (Sayı:31213). Erişim adresi: <https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/08/20200814-2.htm>
- Milligan, K., Astington, J.W., & Dack, L.A. (2007). Language and theory of mind: meta-analysis of the relation between language ability and false-belief understanding. *Child Development*, 78(2), 622-46.
- Nichter, M., ve Edmonson, S. L. (2005). Counseling services for special education students. *Journal of Professional Counseling: Practice, Theory & Research*, 33(2), 50-62.
- Orhan, S., ve Genç, K. G. (2015). Engellilere yönelik ülkemizdeki özel eğitim hizmet uygulamaları ve örnek ülke karşılaştırması. *Journal of Social Policy Studies/Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*.

- Ökcün Akçamuş, M. Ç. (2020). Zihin Yetersizliği: İyi Uygulamalar. İbrahim H. Diken, Hatice Bakkaloğlu (Ed.). *Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu* (4. Baskı) içinde (s. 95-123). Ankara: Pegem Akademi.
- Özabacı, N., Sakarya, N. ve Doğan, M. (2008). Okul yöneticilerinin okuldaki psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19), 8-22.
- Özen, K. (2015). Özel öğrenme güçlüğü tanısı almış 7-9 yaş çocukların geliştirdikleri zihin kuramı yeteneklerinin sağlıklı gelişim gösteren grup ile karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(2), 558-576.
- Özgül, İ. E. (2014). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. Ankara: Pdrem Yayınları
- Öztürk, D. N., (2018). *Okul yöneticilerinin okul rehberlik hizmetlerine ve rehber öğretmenlere yönelik tutum ve davranışlarının rehber öğretmen görüşleri açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Parmaksız, İ. ve Gök, A. (2018). Okul psikolojik danışmanlarının psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin yürütülmesinde karşılaştıkları güçlükler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 247-265.
- Polat, S. (2014). Ücretli öğretmenlik istihdamının yarattığı sorunlar üzerine nitel bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(67), 67-88.
- Sargın, N. ve Hamurcu, H. (2010). Özel özel eğitim kurumlarında çalışan rehber öğretmenlerin sorunlarına ve beklentilerine yönelik bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 323-329.
- Sarı, E. (2016). *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi*. Ankara: Vize Basım Yayın
- Sazak Pınar, E. (2008). Genel Eğitim Sınıflarında Engelli Olan ve Olmayan Öğrencilerin Sosyal Becerilerinin Desteklenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(16), 171-187
- Schmidt, J. J. (2008). *Counseling in Schools: Comprehensive Programs of Responsive Services For All Students*. (5th Edition). Boston, MA: Pearson.
- Schmidt, J. J. (2017). Okullarda *psikolojik danışma ve rehberlik*. (S. Doğan, B. D. Tekinalp., N. Duran, Ö. Kararımak, R. Çetinkaya, Çev.). S. Doğan (Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Slaughter, V., Dennis, M.J., & Pritchard, M. (2002). Theory of mind and peer acceptance in preschool children. *British Journal of Developmental Psychology*, 20, 545-564.
- Sola Özgüç, C. ve Altın, D., (2021). Özel eğitim okullarında görev yapan rehber öğretmenlerin deneyimlerinin belirlenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(2), 763-808. <https://doi.org/10.7822/omuefd.984521>
- Sucuoğlu, B. (2017). *Zihin engelli tanımları sınıflandırma ve yaygınlık*. Bülbin Sucuoğlu (Ed.). Zihin Engelliler ve Eğitimleri. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Süngü, M. & Alıcı, T. (2023). Hayvanlarda ve insanlarda zihin kuramı farklılıkları ve nedenleri üzerine bir derleme. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(44), 151-167. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1170825>
- Sütçü, Z. (2007). *Yasal düzenlemeler açısından rehber öğretmenlerin/psikolojik danışmanların özel eğitimle ilgili görevlerini uygulamaya yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Şahin, B., Bozkurt, A., Usta M. B., Aydın, M., Çobanoğlu, C., Karabekiroğlu, K. (2019). Zihin Kuramı: Gelişim, Nörobilim, İlişkili Alanlar ve Nörogelişimsel Bozukluklar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*. March 2019, 11(1):24-41. doi:10.18863/pgy.390629
- Şahin, F. T., ve Kalburan, F. N. C. (2009). Aile Eğitim Programları ve Etkililiği: Dünyada Neler Uygulanıyor? *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(25), 1-12.
- Şahsuvaroğlu, T. (2014). Zihinsel yetersizliği olan bireylere iş-meslek eğitimi veren kurumlara ilişkin verilerin gözden geçirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 34.
- Tagay, Ö., Çakar, F. S. (2017). Okullarda yürütülen psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ilişkin okul psikolojik danışmanlarının görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1168-1186.
- Taytak Küçük, E. & Taşkın, P. (2023). Özel eğitimde ailelerin eğitim sürecine katılımına ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri. *Trakya Eğitim Dergisi*, 13(2), 1471-1490

- Tuzgöl-Dost, M. ve Keklik, I. (2012). Alanda çalışanların gözünden psikolojik danışma ve rehberlik alanının sorunları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 389-407.
- Tuzgöl Dost, M. (2020). Okul psikolojik danışmanlarına göre ilkokullardaki rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin durumu ve sorunları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), 1673-1690.
- Yaman, E. (2009). Müfettişlerin rehberlik rollerini rehber öğretmenler değerlendiriyor. *International Online Journal of Educational Sciences*, 1(1), 106-123.
- Yavuzer, Y. (2020). Psikolojik danışma ve rehberlik alanına giriş. Şerife Işık (Ed.), *Okullarda psikolojik danışma ve rehberlik* içinde (s. 3-30). Ankara: Pegem Akademi
- Yeşilyaprak, B. (2002). *Eğitimde rehberlik hizmetleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yukay Yüksel, M. (2019). *Özel eğitim ve rehberlik*. Betül Aydın (Ed.), *Rehberlik* (8. Baskı) içinde (254-273). Ankara: Pegem Akademi.